

SUREC

Slovak Ukraine Research Educational Centre

newsletter

BORDER STUDIES

Optimálne hranice štátu (časť 2.)

Alexander Duleba
autor je riaditeľom RC SFPA

V neskoršom období sa ľudská komunita stáva z objektu determinácie aktívnym subjektom determinujúcim priestor. Historické sformovanie vnútorne previazaných komunít, ktoré prerastajú do národných/regiónálnych spoločenstiev, budujúcich vlastnú štátnosť teda nemusí byť a ani nie je výsledkom pôsobenia prírodných faktorov alebo prirodzenej geografickej štruktúry priestoru, v ktorom proces prebiehal.

Príkladom sú dejiny a vývin západnej a strednej Európy, v ktorých sa sformovalo množstvo národných komunít. Ich vzájomná historická interakcia bola oveľa bohatšia a intenzívnejšia v porovnaní napr. s monotónnosťou veľkých štátnych útvarov v Ázii. Vývin a intenzívna interakcia organizovaných komunít v Európe prevýšil svojím významom význam pôsobenia prírodných faktorov podmieňujúcich vývin komunikácie. Proces formovania európskych štátov ako organizovaných komunít, prebiehajúci mnohé stáročia od zániku Rímskej ríše, bol ovplyvnený hospodárskym vývinom, politickými procesmi, formovaním osobitných kultúr, náboženských i národných identít v ich vzájomnej interakcii. V Európe sa najprv náboženská a neskôr národná identita stala rovnocenným fak-

torom určujúcim prirodzený priestor pre vývin organizovanosti komunít.

Hranice štátov v Európe preto nemajú vždy prirodzený charakter zodpovedajúci prírodným hraniciam. Napriek tomu, môžeme hovoriť o prirodzených geopolitických hraniciach do tej miery, v akej sa stali prirodzenou súčasťou geopolitickej štruktúry Európy ako organizovaného priestoru. Môžeme o nich tak hovoriť dovtedy, kým vedomie štátnej identity

alebo ďalšie sociálne produkty vývinu začali plniť tú istú funkciu rozhraničenia alebo vymedzenia priestoru, v rámci ktorého je vnútorná komunikácia príslušníkov komunity a prvkov jej spoločenskej štruktúry výhodnejšia a efektívnejšia než navonok. Identita spájajúca jednotlivcov do politických komunít začala plniť rovnaké funkcie ako hory a rieky v minulosti. To znamená, že nielen geografické determinanty sú faktormi určujúcimi prejavenie extenzívneho rozmeru moci, a preto predmetom geopolitickej analýzy sú a majú byť všetky faktory podmieňujúce priestorové vyjadrenie moci smerom dovnútra komunity i smerom navonok.

Na druhej strane, nie je možné spochybňovať skutočnosť, že Európa predstavuje napriek svojej „komunitnej pestrosti“ jeden celok, vyznačený spoločnými charakteristikami, ktoré ju vydeľujú ako širšie chápanú komunitu v porovnaní

V tomto čísle nájdete

» Ako zlepšiť susedské vzťahy

s inými regiónmi sveta. Určovanie prirodzených geopolitických regiónov a ich hraníc závisí takisto od prístupu a škály porovnávaných priestorov. Prehľbujúci sa proces regionalizácie sveta a vytváranie nadnárodných a nadštátnych geopolitických priestorov je v posledných desaťročiach viac ako zrejmy. V rámci týchto priestorov platí princíp väčšej výhodnosti vnútornej komunikácie vnútri ich hraníc, ktorý je základnou charakteristikou vydeľujúcou a špecifikujúcou tieto priestory a ich hranice. To platí i opačným smerom dovnútra štátov a týka sa regiónov a lokalít, ktoré tvoria prvky ich vnútornej priestorovej štruktúry.

Rast globálnych celosvetových väzieb a vývin komunikačných prostriedkov má za následok otváranie uzavretých priestorov a znižovanie významu geopolitických faktorov. Avšak vonkoncom netreba zabúdať, že súčasný politický svet je produktom genézy, v ktorej práve prvotne ponímané geografické faktory zohrali jednu z rozhodujúcich úloh. Preto nie je možné ani pochopiť súčasný stav medzinárodných vzťahov a svetovej politiky, rovnako ako ani vedieť čítať politickú mapu súčasného sveta bez skúmania týchto faktorov.

Hranica je priestorovým vyjadrením moci. Existujú dva základné zdroje existencie súčasných hraníc štátov: geografia a identita. Hranice existujú objektívne vo fyzickej realite a sú ňou podmienené, avšak zároveň existujú i subjektívne v hlavách ľudí, sú súčasťou ich identity. Identita podobne ako moc nemôže existovať bez hranice. Individuálna identita musí byť vyznačená hranicou medzi ja a nie-ja, kolektívna alebo skupinová identita musí byť vyznačená hranicou medzi my a oni. Identita je produktom celého radu faktorov, vrátane prírodných faktorov, avšak vonkoncom ju k nim nemôžeme zredukovať. «

Ako „skrátit“ hranicu?

Lucia Vávrová

autorka je doktorandkou na Ústave sociálnej antropológie FSEV

Slovenská konzulka v Užhorode mi v priateľskom rozhovore povedala: „Chceme, aby naša pomoc Ukrajine bola priateľskou pomocou, bez žiadnych postranných úmyslov. Chceme, aby sa naši susedia mali lepšie, pretože vieme, že keď sa budú oni mať dobre, budeme aj nám“. Tento rok som strávila v Zakarpatsku viac ako dva týždne. Zbierala som námety ohľadom zlepšenia práce na hranici a cezhraničnej spolupráci oboch krajín. Ukázalo sa, že hoci je spolupráca na dobrej ceste, ešte je čo zlepšovať. Hoci metropola tohto regiónu sa nachádza 100 km na východ od Košíc, človek má niekedy pocit, že tých kilometrov je omnoho viac.

Na úrovni obyčajných ľudí je dôvod zrejмый. Získať víza je pre Ukrajincoov niekoľkotýždňovým až niekoľkomesačným procesom. Poplatok za vybavenie víz býva okolo 30 až 40 eur, pričom Ukrajinci sa pri vybavovaní víz spoliehajú najmä na „sprostredkovateľov“. Tí sa dobre orientujú v zložitom systéme žiadostí a potvrdení, majú kontakty aj na druhej strane hranice, takže vedia vybaviť potrebné pozvania a sú aj dobre oboznámení so systémom práce či pracovníkmi na konzulátoch. Šanca dostať víza cez takýchto „podnikateľov“ je vyššia. Samozrejme za ďalší poplatok. Pritom dĺžka

obdobia, na ktoré bývajú víza vydané býva nevyspytateľná. Veľkú úlohu hrá subjektívny faktor pracovníkov konzulátu. Napríklad starostka pohraničnej ukrajinskej obce mi spomínala prípady, kedy dve deti z tej istej triedy dostali víza na rozdielnu dobu iba preto, že jednu žiadosť podávali v pondelok a druhú v utorok.

Takže človek, ktorého vyše polovica priemernej mzdy musí putovať na vybavenie víz sa môže konečne vydať na Slovensko. Na hranici ho však čaká podrobná kontrola, pohraničníci či colníci kontrolujú potvrdenia, ktoré už raz podával na konzuláte, množstvo prevážaných cigariet či alkoholu či účel cesty s takou horlivosťou, že „obyčajný človek má až pocit, že je aspoň mexickým pašerákom,“ ako podotkol jeden z mojich informátorov. Ľudia prechádzajúci cez hranicu linkovými autobusmi môžu niekedy na odbavenie colníkmi po vystúpení z autobusu so všetkou batožinou čakať aj pol hodinu, kým sa colníci dostavia do odbavovacieho priestoru. Koho by tešilo takéto cestovanie?

Celkový čas čakania na hranici, v prípade osobných áut pokojne aj štyri hodiny, je často okorený pocitom nadradenosti, ktorý niekedy prejavujú slovenskí colníci a pohraničníci. Profesorka Užhorodskej univerzity, ktorá do SR jazdí často pracovne, mi rozprávala, ako jej slovenský pohraničník s titulom Bc. na menovke rozprával, že Ukrajina vlastne ani nie je samostatný štát s vlastnou históriou, pretože mu to „vysvetľoval“ jeho synovec, študent histórie. Kardiochirurgička z Kyjeva, ktorá sa do Košíc vydala preto, že o Dóme sv. Alžbety čítala krásnu obrázkovú knihu, čakala v autobuse, a s ňou všetci spolucestujúci, takmer dve hodiny, pretože išla iba na dva dni a ne-

mala so sebou „dostatočnú“ hotovosť. Síce argumentovala, že ide predsa na krátko, danému pohraničníkovi to nestačilo a tak zadržal celý autobus. Našťastie iba dovedy, kým sa nevystriedala smena a jeho kolega už pani bez problémov pustil.

Pritom je veľká škoda, že režim hranice sa viac zameriava na „kontrolu“ nelegálne pašovaného tovaru, ako na fungovanie hranice a príjemnú atmosféru. Východoslovenský región, sám o sebe pomerne marginálny a bez väčších investícií, by prílev turistov iba uvítal. Je tu čo vidieť: Košice, Bardejov, Prešov, Levoča, Zemplínska šírava či Vysoké Tatry by si ľahko mohli zaistiť zvýšenú návštevnosť ukrajinskej strednej triedy, keby cesta medzi Užhorodom a Vyšným Nemecským netrvala štyri hodiny. Zároveň by pomohlo aj zväčšenie zóny malého pohraničného styku. V súčasnosti platí iba do vzdialenosti 50 km od štátnej hranice, takže jediným regionálnym centrom, ktoré tam spadá sú Michalovce. Pritom napr. v Maďarsku je zóna definovaná nie na základe vzdialenosti od hranice, ale prítomnosťou dôležitých nákupných a turistických centier.

Na slovenskej strane neďaleko hranice toho miestni o Ukrajine tiež veľa nevedia. Mnohí tam cestovali na nákup už dávno alebo nikdy. Pritom Užhorod je veľmi príjemný a pre Slovákov cenovo dostupný. Svetlou výnimkou na hranici bol autobus dôchodcov z dedinky neďaleko Nových Zámkov. Exkurziu na užhorodský trh a prehliadku mesta zorganizovala tamojšia pracovníčka kultúry. Podľa jej slov sa autobus okamžite vypredal, mnohým ani neostalo miesto. Turistická výmena medzi Ukrajinou a Slovenskom, tak ako aj takmer ostatné oblasti spolupráce, ostáva teda skôr vecou aktívnych jednotlivcov než priazňou systému. Pritom výmena medzi pohraničnými regiónmi aj v oblasti turizmu by sa celkom

SFPA
Slovak Foreign Policy Association

© Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n.o.

IČO: 360 77534

Staromestská 6/D
811 03 Bratislava
tel: +421 2 54433151
www.sfpa.sk

Editor: Peter Brezání

Tlač: ADIN, s.r.o

Periodicita: štvrťročník

Dátum vydania: 30.11.2016

Cena: zadarmo

Neprešlo jazykovou korektúrou.

ISSN 1338-1229

EV: 5341 I 16

Program SK08 – Cezhraničná spolupráca:
„Slovensko – Ukrajina: Spolupráca naprieč hranicou“

Zdieľanie know-how pre lepší manažment schengenskej hranice medzi Slovenskom/Ukrajinou a Nórskom/Ruskom

Vychádza v spolupráci a s podporou:

Centrum pre strategické PARTNERSTVO
Центр стратегічного ПАРТНЕРСТВА

Projekt je financovaný z grantu Nórskeho kráľovstva prostredníctvom Nórskeho finančného mechanizmu. Spolufinancované zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky.
www.norwaygrants.org

prirodzene vyvinula, ako napr. v Maďarsku, keby bolo cestovanie jednoduchšie a dostalo by sa viac do povedomia ľudí.

Problém „mentality“ pri ekonomických aj politických vzťahoch sa pritom zrejme prejavuje aj v zhoršenej spolupráci v iných oblastiach. Na Slovensku sú niekedy ukrajinskí partneri vnímaní ako nedôveryhodní. Východoslovenské mestá v okolí hranice, väčšinou s malým rozpočtom obyvateľov, sa potom nechcú púšťať do neistých partnerstiev a radšej použijú peniaze na niečo iné. Podnikatelia z Ukrajiny často v SR nemôžu nájsť partnerov a slovenské riadiace orgány často nie sú zlepšeniu spolupráce veľmi naklonené; napr. dohoda o spoločnej certifikácii ukrajinských výrobkov dovážaných do SR sa za niekoľko mesiacov nepohla nikam. Pri písaní spoločných projektov, ale aj rozvíjaní akejkoľvek spolupráce sú slovenské orgány obmedzené tým, že majú k dispozícii iba obmedzený okruh zamestnancov s určitou expertízou a zveľaďovanie slovensko-ukrajinských vzťahov nie je pre nich agendou. Opačným problémom je fakt, že do obchodovania s Ukrajinou sa najviac púšťajú ľudia, ktorí sú „menej seriózni“ a keďže Ukrajinu považujú za akési územie s nejasnými pravidlami, dohody a zákony často nerešpektujú.

Obchod medzi oboma krajinami pritom ostáva väčšinou na úrovni surovín a ucelená koncepcia jeho rozvoja prakticky neexistuje.

Najlepším príkladom spolupráce sú pritom ľudia, ktorí začínajú iniciatívu zdola a napriek nedostatku financií či legislatívnych rámcov sa snažia nadviazať partnerstvá. Či už starostka malej ukrajinskej obce, ktorá doslova „obetuje“ pracovný čas jedného pracovníka úradu na to, aby sa venoval zbieraniu dokumentov na víza obyvateľov obce, ktorí by si ich z vlastnej iniciatívy zrejme nikdy nevybavili. Z rozpočtu obce a sponzorských darov potom organizuje autobusy pre dôchodcov, žiakov, športovcov, všetkých, ktorí chcú navštíviť partnerské obce v SR. Alebo mladé učiteľky, ktoré sa voľnom čase zapájajú do často neplatených projektových aktivít, aby si užhorodské školy a ich žiaci mohli nájsť partnerov na Slovensku. Takisto slovenská konzulka, Janka Burianová, ktorá svojou aktivitou a ústretovosťou presvedčuje všetkých zúčastnených, že spolupráca má zmysel, alebo ukrajinskí aktivisti, ktorí sa napriek legislatívnym problémom púšťajú do európskych či nórskeho projektov. Rýchly rozvoj občianskej spoločnosti po Majdane však naráža na slabý aktivizmus u partnerov na východnom

Slovensku, ale aj na rozdielne legislatívne rámce oboch krajín.

Slovensko a Ukrajina sú napriek rozdielnej histórii v posledných sedemdesiatich rokoch kultúrne aj spoločensky veľmi podobné krajiny, hoci sovietska minulosť Ukrajiny a drancovanie oligarchami zanechali svoje stopy. Prítom pre Zakarpatsko a východné Slovensko to platí aspoň dvojnásobne, veď hranicou po druhej svetovej vojne bývali často rozdelené dediny a rodiny. Navyše, vstup SR do EÚ prispel výrazne k pomyselnej izolovanosti, kvôli ktorej sa miestni Slováci cítia ekonomicky aj osobne veľmi ďaleko od ukrajinských susedov. Preto by vzájomným vzťahom najviac pomohlo, keby sa slovenské orgány namiesto prísnych kontrol hraníc či vízových žiadostí snažili viac vyjsť našim východným susedom v ústrety. Ukrajinskí žiadatelia o víza nie sú iba potenciálnymi čiernymi pracovníkmi na stavbe a pasažieri na slovensko-ukrajinskej hranici nie sú iba pasažeri, ale aj odborníci, akademici, lekári či podnikatelia, ktorí môžu priniesť prospech obojstrajným krajinám. Na to, aby sa tento prístup zmenil však zrejme treba do SR prinášať na pravidelnej báze informácie o tom, aká Ukrajina skutočne je, a nie len stereotypy o vojne a korupcii, ktorými jej obraz v SR často maľujú médiá. «

„Musím Vám povedať, colník sa k mojej manželke správal veľmi hrubo,“ vraví podráždene litovský pohraničník vo výslužbe. Milý a distingvovaný šedivý pán. Túto poznámku, so značne rozhorčeným výrazom, utrúsil bezprostredne po colnej kontrole, tesne pred opustením hraničného priechodu. Ako znalec daného prostredia až do tohto momentu veľmi pochvalne komentoval prácu policajtov a colníkov, vedel sa veľmi dobre vžiť do ich situácie.

S mimoriadne závažnými hodnoteniami cestujúcich, ktoré vypovedali o nevhodných praktikách službukonajúcich príslušníkov, sme sa stretávali, žiaľ, pomerne často. Dostali sa k nám aj veľmi emotívne výpovede o ich zaujatosti voči cudzincom, primárne Ukrajincom. Ani našim ušiam neušli neprístojné paušalizujúce a miestami až ponižujúce poznámky samotných policajtov a colníkov, ktoré nepoukazovali na skutkový stav problému, lež pôvod problému spájali s pôvodom cestujúcich. Skúsenosti vo fachu a „čuch“ na ľudí sú isto dôležité, no netreba zabúdať na to, že jednáme s ľudskými bytosťami, ktoré majú svoju dôstojnosť. Sami sme boli svedkami nekorektného správania, ktoré v sebe snúbilo takúto skúsenosť a únavu v náročnej službe.

Neraz nás zarazilo priam mechanické správanie sa policajtov a colníkov, správanie sa správaním elementárnej slušnosti, pripomínajúce skôr sled povelov a príkazov než ľudskú komunikáciu: „Vystúp si; Čo čakáš, posuň sa dopredu ...“

Samozrejme, stretli sme sa aj s menej závažnými, no často sa vyskytujúcimi problémami cestujúcich. Napríklad nedostatočné označenie toaliet na vstupe do schengenského priestoru spôsobovalo

valo nevhodné, miestami až komické pobehovanie cestujúcich sem a tam, nechcené návštevy toaliet prislúchajúcich opačnému pohlaviu a niekedy aj pobehovanie po miestach, kde by sa pasažieri pohybovať nemali.

Nedokážeme sa zbaviť pocitu, že niektorí príslušníci zabúdajú pod náporom

povinností a namáhavosti ich práce, že to, čo vykonávajú, k čomu sa zaviazali prisahou, nie je len platená práca, ale služba ako špecifická ľudská činnosť. Služba v sebe nesie rozmer povinnosti, zodpovednosti ale aj honoru, ktorý uniforma stelesňuje a navonok reprezentuje. «

Príďte sa pozrieť

Workshop:

» PAMÄŤ A BEZPEČNOSŤ HRANICE: ČO A AKO BY SME SI MALI PRIPOMÍNAŤ NA SCHENGENSKEJ HRANICI?

Cieľom workshopu bude prediskutovať potenciálne oblasti budúceho výskumu hranice a výskumu na hranici s dôrazom na východnú hranicu EÚ. Pozrieme sa i na angažovanie sa verejnosti v zjednodušovaní a intenzifikácii cezhraničnej spolupráce, prehľbovaní vzájomných kontaktov a eliminácii trecích plôch. Príďte si zapojiť do diskusie **8. decembra 2016 na FSEV.**

Projekt implementujú

Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK
Mlynské luhy 4, 821 05 Bratislava
tel.: +421 2 20669803
web: <https://fses.uniba.sk/>

Fakulta sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského vznikla v roku 2002. Jej curriculum pozostáva z kurzov v oblasti sociálnych vied, psychológie, politických vied, európskych štúdií a medzinárodných vzťahov, sociálnej antropológie, verejných politík a ekonómie. FSEV má tiež roz-

siahle skúsenosti s vedeckým a aplikovaným výskumom. Je dlhodobo radená medzi top výskumné a vzdelávacie inštitúcie v rokoch 2009 – 2013 v rámci sociálnych vied na Slovensku (www.arra.sk). «